

Jézusnak a maga korához és más korszakokhoz való viszonya. *)

„Nemde a főemberek, vagy a farizeusok közül hitt-e ő benne valaki? Ján. 7, 48.

A világon semmi sincs oly figyelemre méltó, oly ritka, s a mi a vele való foglalkozást anynyira megjutalmazná, mint egy nagy ember. Az emberi természet a maga lényegében nemes, s ezen valódi földi uralkodóját keresi mindig és mindenütt. Nem egyszer mondjuk, hogy amerikai intézményeink nem kívánnak nagy embereket; hogy mi inkább haladunk ezek nélkül, mint velök. De támadjon csak egy valódi nagy ember a mi földrészünkön, mihelyt megértjük, a mi democraticus sziveink tüstént csodálatra és szeretetre fognak gyuladni. Mi úgy hullámszavaira, mint szél fúvására aratáskor a gabona. Örömet lenénk benne, ha neki engedelmeskedtetünk; mert ő azt beszéli, a mire lelkünk vágyik. Az emberek némileg mindig várnak egy ilyen nagy embert. De midőn megérkezik a valódi nagy ember, kit Isten előre elkészített, az emberek megcsalatra érezvén magokat várakozásukban, nem ismerik meg őt. Ő nem azokon a kapukon megyen be a városba, hol a várakozók tolonganak. Ő egy újdonszerű jelenség, mely egy korábbihoz sem hasonlít teljesen. Azért az emberek sem el- sem meg nem ismerik őt. Nyelve idegen, alakja szokatlan. Forradalminak látszik, a régi falakat lerombolja, hogy azokon felépítse saját templomát, vagy legalább széttöri az ódon sziklákat, s új gránitot és márványt hord össze.

A nagy embereknek két osztálya van. Néha olyanok támadnak, kiket mihelyt feltűnnek, azonnal mindenki nagyoknak ismer el.

*) „The relation of Jézus to his age and the ages“ Parker Theodornek Bostonban dec. 16-án 1844-ben tartott beszéde. The collected works of Theodor Parker. Edit. by Fr. P. Cobbe. Vol. III. Discourses of theology. London 1866.

Az ilyen emberekben megvan az, a mi a jelenkor szükségeire és várakozásaira nézve helyes. Ők kimondják, a mi után sok ember epedett, de kifejezni nem tudott; gondolattá változtatják, a mi anynyi szívből homályos érzelem parázsaként lappangott, de a mi még nem vált teljes tudattá. Az ily embereket jól fogadják. Senki sem érti őket félre. A világ fut utánok, kalapját veti fel és ujong; mert a világ lovagias, követi az ő királyát, ha meglátja és megismeri. A jobbak követik a nagy embert, a kit megértettek; a roszak pedig mindenkit követnek, ki érdeköknek szolgál.

De van a nagy embereknek egy más osztálya, ama nagyoké, a kiknek nagyságát nem mindenki látja. Ezek az emberek vélekedései szerint már sokkal előbb haladtak, mint az ők álmaik; mások szerint meg jobbak koruknál. Ezért sokan azt mondják, hogy valami tévedésnek kell lenni a dologban; mert ez az ember nem oly nagy, a milyennek látszik, sőt általán nem is nagy ember, csupán ámitó. Ezek az emberek nem csak azt tartják szem előtt, mi az emberek jelen szükségeire és várakozására vonatkozik, hanem a mi a mindenséget, az örökkévalót, az Istent illeti. Ezek nem azt mondják ki, a mit én és te ki akartunk mondani, de nem tudtunk; hanem, a mit majd évek múlva óhajtottunk volna kimondani, akkor, ha tökéletesedtünk és a férfikort elértük.

Nekem úgy tetszik, hogy midőn ez utóbbi osztály emberei eljönnek, soha sem fognak a közvélemény vizsgálóinak és vezéreinek tetszésével találkozni. Midőn ők egy ilyen új nagy embert várnak, lelkök a legutóbbi nagy ember iránti előítéllettel van eltelve. Ők azt várják, hogy az új éppen olyan legyen, mint a régi, de az egyáltalában nem hasonlít hozzá. A természet gazdag, de még sem oly gazdag, hogy pazarrá legyen. S így két nagy ember sohasem hasonlít egymáshoz. Nem! mert ez az új nagy ember talán azzal kezdi, hogy sok olyant lerembol, a mit a régi imák és könyvek között épített fel. Ő először is kimutatja a korábbi nagy ember korlátoltságait és fogyatkozásait; kétségbe vonja tekintélyét. Visszautasít minden tanítót; hagyományak nem hódol; s a népszerű bálványokat látszó tiszteletlenséggel leneveti. Miként fogják „a tekintélyes emberek“, a kiknek egy néhány jó elvök van, s még néhányat atyáiktól is örökölték, miként fogják „az emberek legjobbjai és legbölcsebbjei“, miként fogják ezt az új embert tekinteni? Ők semmi különöst sem fognak találni benne, csak anynyit, hogy bőbeszédű, felületes, veszélyes és forradalmi. Őszeszavarja a rend-

ről való fogalmaikat, és kimutatja, hogy a társadalmi intézmények tökéletlenek, hogy azoknak tökéletlenségei nem gránit avagy márványból állanak, hanem csupán lágy viaszra irt szavakból, melyeket ki lehet dörzsölni és arra ismét másokat írni. Kimutatja, hogy az ilyen tökéletlen intézmények kisebbek egy nagy embernél. A közvélemény vezérei és vizsgálói az ilyen embert nem tisztelik, hanem gyűlölik. Miért ne? Mások, a kiknek félanynyi nevelése sincs, s az előzményekkel sem ismeretesek eléggé üdvözlik az új nagy embert; üdvözlik eszméit; üdvözlik személyét. Ezek így szólnak: „Ime egy próféta!”

Midőn Jézus, az ácsmester, József feleségének, Máriának a fia, Názáreth kicsiny helységében harmincz éves kora felé elkezdett a synagogákban és az országúton prédikálni, úgy látszik, hogy senki sem gondolta benne a nagy embert. „Ki vagy te? kérdék a közvélemény őrői. Ő úgy találta, hogy az emberek egy nagy ember után várákoznak. Ugy látszik, általános vélemény volt az, hogy egy nagy embernek kell támadni az egyház és az állam megszabadítására. Ők Mózesre, a hajdankor isteni férflára tekintettek vissza, kinek nagyszerű élete átment a világba és a ki iránt az emberek különböző módon mutatták ki tiszteletüket; a többek közt az által, hogy sok mindenféle csudáról beszéltek, melyeket ő tett, és ki-mondották, hogy többé senki sem lehet olyan nagy, senki sem közeledhet Istenhez annyira. Viszzatekintettek a prófétákra, az isteni férfiak hosszsú sorozatára is, a kiket azonban kevesebbre becsültek a dicső Mózesnél; Mózes alakja meszsze kimagasult a nemzet felett, mely az ő árnyékába vonta meg magát. Ábrahám valódi gyermekei úgy gondolkodtak, hogy a legközelebbi nagy embernek az őt közvetlen megelőző képmásának kell lennie, a kinek annak eszméit ismételnie és a régi modorban kell munkálnia. A beteg emberek szeretik, hogy éppen az által az orvosság által gyógyuljanak meg, mely rajtok azelőtt segített, vagy legalább is azokkal a megszokott szerekkel, melyek közönségesek.

Judéában akkor három kiválóan felismerhető párt volt. Ott voltak egyfelől a conservatívek, a kik az egyházat, a hagyományt, az egyházi és theocratiai tekintélyt képviselték. Ezek a régi könyvek betűihez, a régi szertartási formákhoz, az atyák hagyományaihoz ragaszkodtak. Senki sem idvezülhet, csupán a zsidó, mondák ők, s az is csak a körülméltékedés és a régi törvények megtartása által; Isten azt szereti és azonkívül semmit sem fogad el. Ezek

voltak a farizeusok, szolgálók — az irástudókkal. Ebből az osztályból különösen a papok, a lévíták képezték a nemzeti pártot, ama kor nemzeti zsidó pártját. Ezek legalább nyilvánosan hittek a hagyományban, Mózesben és a prófétákban; hogy titkon mit hittek, azt az Isten és ők tudják. Én nem tudom.

Ott volt másfelől a közönbös párt, a sadduceusok, az állam. Ezeknek kezében volt a gazdagság és ők hittek abban mind nyilvánosan, mind magánosan. Ezek előkelőbbek és miveltebbek voltak a farizeusoknál. Érintkeztek a külföldiekkel, ismerték a jóniai és atheni írókat, kiktől a farizeusok iszonyodtak. Ezek némi tekintélyben álló emberek valának, kik a zsidó theológiában nem igen hittek. Az nem nagy érdem, hogy az ember még az ördögben se higgyen, ha valódi hite az Istenben sincs, a kinek ő szeretetét szentelhetné. A sadduceus nem hitt sem az angyalokban, sem a feltámasztásban — még a lélek halhatatlanságában sem, hanem hitt az államban, a törvényekben, a rendőrségben, a börtönökben, a bárdban. Vallási dolgokban, úgy látszik, a farizeusnak positiv hite volt, csak hogy e positiv hit nagy tévedésen alapult. Vallási dolgokban a sadduceusnak éppen semmi positiv hite nem volt, még olyan se, a mely téves lett volna, legalább így gondolkoznak némelyek. Határozott állítása csak tagadólagos volt. Azt hitte, mit szemeivel látott, ujjaival érintett és nyelvével megízlelt. A halhatatlan életet sohasem látta, nem érezte és nem ízlelte, tehát nem is hitt abban. Volt egyszer egy pogány sadduceus, a ki azt mondotta: „A jobb karom az én Istenem!”.

Harmadik volt a kívülálló (come-outers) pártja, kik megvetették az államot és az egyházat is; ezek a pusztába vonultak, hol szomjukat vad szamarak enyhítették és a hol reményök szerint minden régi zsarnokságtól szabadon alkothatták meg intézményöket. A szentírás canonicus könyveiben határozottan semmit sem mond ez emberekről. Ez feltűnő hiány ugyan, de a külföldi írókkal ismeretes két zsidónál, u. m. Josephusnál és Philonál találunk némi tudósítást ezekről. Ezek az essenusok, egy asketa felekezet voltak, kik legalább nagy részben idegenkedtek a házasságtól és egymással bizonyos communismusban éltek.

A farizeusok és sadduceusoknak egyetlenegy nagy, élő és irányadó eszméjük se volt; érték olyan eszmét, mely az embert, annak reményeit, vágyait, hajlamait, aspiratioit és törekvő erejét képviselte volna. Az nem ritka dolog, fogják önök talán mondani,

hogyan az egyházban, vagy az államban valamely pártnak ilyen eszméi ne legyenek; de nekik még olyanok sem voltak, melyek ez eszméket bár némileg pótolhatták volna. Ugy látszik, teljességgel nem volt hitök az emberben, annak isteni természetében és tökéletesedő erejében. Az essenusoknak voltak eszméik, volt pozitív hitök; ők hittek az emberben, de e hitet nagyon gyengítette intézményök. Ők, mint a farizeusok és sadduceusok foglyai valának saját intézményöknek és pártjok határán kívül valószínűleg semmi jót sem láttak.

Anynyi világos, hogy e három felekezet közül egyik sem hitte, nem ismerte, sőt nem is vette volna észre a názárethi Jézus nagyságát; eszméi nem egyeztek azok fogalmaival; ő nem az a férfiú volt, a kire azok vártak; semmi esetre sem az a Messiás, Istennek az a felkentje, a kit ők óhajtottak. A sadduceus szerint ez az új nagy ember csak egy római quaestor, vagy procurator lehetett; a farizeusok Gámálielnél megtestesültebb farizeust, az essenusok pedig egy asketát vártak. Így van ez most is. Némelyek, úgy látszik, azt gondolják, hogyha Jézus visszatérne a földre egy bibliai hely alapján unitárius beszédeket tartana és unitárius értelembe bizonyítaná az ő isteni küldetését, az általa tanított örök igazságokat, elbeszélvén azokat a csodákat, melyeket ezelőtt 18 századdal tett és bizonyítaná a lélek halhatatlanságát saját testi feltámadásából. Mások meg úgy vélekednek, hogy ő szigorubb jellegű beszédeket tartana; az emberek nagy részét teljesen megromlottaknak itélné, beszélne a feltétlen elválasztásról, a cselekedetek nélküli idvezülésről, a hit általi megigazulásról, és beszélne a poklóról addig, a míg az aszszonyok és gyermekek elájulnának és az emberek térdei a remegés miatt özszeverődnének. Talán mindkét rész tévedni fogna.

Így állott tehát a dolog. Az embereknek ez a három osztálya, lekötve saját előítéletei és babonáitól, ellensége volt egymásnak. A farizeusok azt mondták: „Mi tudjuk, hogy az Isten szólt Mózeshez, de hogy ez ember honnan való, nem tudjuk. Ő káromolja Mózeset és a prófétákat; igen, ördög van benne és bolond, miért hallgassuk őt?” A sadduceusok azon panaszkodtak, „hogy a népet felláztatja” — tette is azt. Az essenusok kétségkívül azt mondák, „hogy ő tobzodó és részeges, a publikanusok és bűnösök barátja”. E három szempontból tekintve az ítélet igaz volt; mit tehetett volna ő, hogy mind a három pártnak tetszedjék. Semmit!

semmit olyant, a mit hajlandó lett volna tenni. Ezért mindnyájan gyűlölték és igyekeztek őt elpusztítani. Az ok világos. Ő sokkal mélyebb volt, minthogy mélységét belátták volna; sokkal magasabban állott, mint hogy felfoghatták volna; sokkal távolabb állott tőlök, mintsem szerethették volna. Ő nem azon kor nagy embere volt. Ugy találta, hogy minden intézmény ellene van, ellene az egyház és az állam. Még Keresztelő János is, egy igaz próféta, de nem valódi próféta *) kételkedett, hogy vajjon Jézus-e az, kit az embereknek követni kell. Hogyha Jézus a farizeusok értelmében beszél, hittek volna beszédében és a beszélőben is. Ha a sadduceusoknak kedvez, nagy ember lesz az ők táborukban, és Herodes örömet ivott volna az ékesszóló galileaiért és az ácsnak fiát bibor és finom szövetbe öltöztette volna. Ha pedig az essenusokat dicséri, kimondván azok jelszavát, ők is megfizettek volna neki, talán fejévé tesszik társaságuknak, vagy legalább a magok módja szerint megtisztelik. Jézus ezek közül egyik szerint sem beszélt. Miért tisztelték avagy csak türték is volna meg hát őt? Különös dolog lett volna ezt tenni. A Jézus hibája vagy fogyatkozása volt-e ennél fogva, hogy ezek az emberek visszautasíták? ellenkezőleg. Eső egyformán hull, a nap egyformán süt jóra és gonoszra; a végetlen hatalom, bölcsesség és jóság munkája minden ember előtt áll, kijelenti a láthatatlan dolgokat, s a bolond mégis így szól, szívében ezt mondja: „nincsen Isten!”

Jézus nem beszélt a pártok előítéleteinek érdekében, s azért megvetették. De a midőn kimondotta azokat az igazságokat, a melyek Istentől vannak, melyek az ember állapotának minden helyen és minden időben megfelelnek, a mikor a farizeusok, sadduceusok és essenusok ajkaikkal szidalmat szórván, fogaikat csikorgatván, eltávoztak: voltak ott nemes keblű férfiak és alázatos aszszonyok, kik régóta várták Izrael megvigasztalását, a kik hallgaták, örömet hallgaták őt. Igen! azok mindenöket elhagyták, hogy kövessék őt. Őt! nem, nem ő volt, a kit követtek; az Isten volt az, a kinek benne engedelmeskedtek, az igazság és szeretet Istene.

Voltak olyan emberek is, a kiket szorosán véve nem lehetett a fennálló felekezetek közül egyikhez is számítani, a kik a sok-

---

*) A zsidó nép hiedelme szerint Malakiással a profetia bezáródott. Utána nem támadhatott próféta. Ezért Jánost sem tartotta prófétának, pedig ihlett próféta volt, de nem valódi. Ford.

képtelenség miatt kifáradva, igazság után szomjuhozának, a kik betegek voltak, de nem tudták miért és mitől, azonban még sem voltak annyira betegek, hogy ne várják az angyalt, ki őket meggyógyítsa, ha mindjárt zavaros vízzel, vagy ismeretlen orvosszerek által is. Ezekben az emberekben nem voltak meg egy mereven szervezett és szűkkeblű felekezet előítéletei. Talán még annak ismeretével vagy jó szokásaival sem bírtak. Krisztusnak első követői „tanulatlan és tudatlan emberek valának“. Jézusnak magának sem volt rendkívüli műveltsége, olyan formán, hogy a világ az ilyen dolgokról itélni szokott. A városabeliek csodálkoztak egy nevezetes alkalommal, hogy ő miként tanult meg olvasni. Ugy látszik, ő a theológiából keveset tudott, mi reá nézve talán jobb volt. Reánk nézve pedig kétségenkívül jobb, hogy ő semmiféle theológiát sem tanult. Ő tudta azt, hogy a theologia nem vallás. A galileabelieknek nem volt szüksége theológiára, s ha lett volna is, ez esetben a jeruzsálemi igen silány theologiai iskolának a legutolsó írástudója is teremthetett volna elég theológiát, teremthetett volna egy olyant, melyben egész életen át higgyenek. Nekik vallásra volt szükségök. Ők látták, a mint Jézus annak szépségét kifejtette, és a midőn látták, üdvözölték, szívvél lélekkel üdvözölték azt.

Ha én oly költő volnék, milyennek némelyek születnek, s ha szavakkal tudnám festeni azt, a minek valóságban kellene a lélek előtt megjelenni, a szem előtt élni és aztán mindörökre élénk emlékezetben maradni, akkor beszélnék a népről, mely a hegyi beszédet, a példázatokat, a dorgálásokat és a boldogító szavakat hallgatta. Ezek egyszerű emberek és alázatos aszszoyok valának; többen közülök együgyűek, miként mi, némelyek bűnösök. De mindnyájoknak volt szíve, mely szeressen, volt lelke, mely az igazságra vágyják. Midőn ő beszélt, némelyek kétségenkívül azt mondták: „Új dolog, hogy az igaz imádó itt éppen úgy, mint Jeruzsálemben, most éppen úgy, mint minden időben lélekben és igazságban imádja az ő urát; aztán még az is szigorú parancs: szeressétek ellenségeiteket, bocsászatok meg nekik, habár hetvenhétszer megsértettek és bántalmaztak is; továbbá az a vélemény, hogy a törvény és próféták, legalább a mi azokban lényegileg a vallásra tartozik, egy szabályba van foglalva: szeressétek felebarátaitokat, mint önmagatokat, szeressétek az Istent teljes erőtökből, különbözik a synagoga farizeusi orthodoxiájától. Merész, vakmerő, lázító dolog azt mondani: Én nagyobb vagyok a templomnál, bölcsebb Salamonnál. jobb jelvénye

Istennek mind a kettőnél⁴. De valami mélyebben feküdt szivökben a zsidó orthodoxiánál; valami, a mit a zsidó orthodoxia ki nem elégíthetett, de a mi annál inkább nyugtalanította az egyház vezetőit; valami, a mit a zsidó orthodoxia el nem nyomhatott, el nem takarhatott. Bűnösök tértek meg az ő dorgálásaira. Érezték, hogy ő azt pirongatja, a kit szeret. S mégis a bűnről és bűnösökről adott képei nem voltak hizelgők, kevés vigasztaló volt azokban. De a publicanusok és paráznánók nem tették azért kezöket szivökre, így szólván: „sérted érzelmeinket, nem szenvedhetünk“. Nem! ezek szavait megfontolták és sirva bánkodtak. Ő megmutatta nekik az ő bűnöket, annak okát, következményeit és gyógyszerét. Mint szabadító jött ő hozzájuk és azok így szólottak: „Üdvöz légy!“ — azok a bánkodó Magdalénák, kik sirva borultak lábaihoz.

Érdekes volna ismernünk a felzaklatott érzelmeket, a melyek magokkal ragadták a Jézus körül özönlő sokaságot, mely őt követte, bárhova ment, miként a dagály követi a holdat; érdekes volna látni azokat az arczokat, melyek először kételkedve pillantottak reá, a midőn ő a Tábor hegyén, vagy a Genezareth tava mellett, Kaperneum, vagy Giskhalában *) beszélni kezdett, aztán miként borult el szavaira némelyeknek ábrázata, mintha villámokkal terhelt sötét felhő szállotta volna meg, míg másoknak arczán oly csillagfény sugárzott, a minő viharos éjeken a távoli felhőken át csak egy pillanatra csillámlik fel és aztán ismét eltűnik, hogy többé nem láthatjuk. Érdekes volna látni, hogy az egymástól különböző érzelmelek, a szenvedély, az előítélet és a kevélység miként enyésznek el az édes vallás vizénél, melyet maga körül árasztott, újra keresztelvén a szentet és a bűnöst, az öreget és az ifjút, a lelki közösség testvériségére és a mindenség Istenének közös és örökkévaló szolgálatára. Érdekes volna látni, hogy ez az ifju héber nő, kinek keble mély, érzelemtelen, lángoló, a ki megtagadja önmagát, ki az égi igazságok iránt fogékony, a ki dagadó érzelmeivel és az ifjuság fakadó rózsáival dús, mint egy fiatal szőlőtő — miként ragadja meg egyszerre és azonnal a szép eszményt, miként öleli nemes keblére azt egész odaadással. Érdekes volna látni, hogy az az ősz szakállu, kopasz öreg ember, ki telve volt rideg szabályokkal és tanokkal, atyáinak szabályaival és tanaival s egy szigoru élet tapasztalataival, a ki következtető, gondolkozó, számító és bizalmatlan volt, sokra emlékezett, soktól félt, de a kinek kevés reménye mégis volt,

*) Giskhala egy kis város Galilea legészakibb részén.

a ki csak a kiszabott formákban bizott, s a kinek a régi emlékek iránti tisztelete abban az arányban nevededett, a mint az ő hasznossága csökkent, — érdekes volna mondom látni, hogy nyer ez az öreg ember az ács fiától ifjui lelkesedést, mily csodálatosan érzi eltűnt ifjuságát szívébe lassanként visszatérni, rég elfeledett vágyait felujlulni; látni aztán miként önti el az ifju remény piros árja, és hatja át minden tagját. Érdekes volna látni, hogy miként haboz az ifju elv és szenvedély között, a ki még nem merült belé az anyagiasságba, hanem bizonytalanul és akaratlanul küzd ama két kigyó: a szokás és vágy ellen, melyek mérges szárnyaikkal oly szépen körülfonták karját, mellét és nyakát, s nagy pikkelyeikkel anynyira elfedték a sárkány rettentő erejét, a vipera mérges fulánkját, hogy a szegény ifju czirokálja a kigyók kinövéseit s örömmel játszik azok lángnyelveivel; érdekes volna mondom látni, hogy ő szívének vajudásai közepett miként iszik lassanként az igazság forrásvizéből és aztán engedelmeskedve szívében az angyalnak, miként rázza le a földiség kötelékeit, a megutált mezt, s miként tiporja lábai alá ama szörnyeket. Mindez nem csak érdekes, hanem tanulságos is volna, ha mindezt láthatnók.

Ezek oly különböző módon hallgatták és fogadták őt, mint a milyen különböző volt életök. Az öreg emberek így szóltak: „Ez Mózes vagy Ilyés, ez Jeremiás, a régi látnokok egyike, a ki halottaiból feltámadott, mert az Isten mai napság, az emberiségnek e terméketlen korszakában, ilyeneket nem teremt“. Az ifjak és leányok voltak kétségtelesenül azok, a kik így szóltak: „Ez a Krisztus, a népek óhaja, a világ reménye, az új nagy próféta, a Dávid fia, az ember fia; igen! az Isten fia! ő lesz a mi királyunk“. Az emberi természet szolgálatra kész, és azonnal követi a maga királyát, mihelyt felismeri. Szegény eltévedt juhok! az emberek gyermekei mindig vezetőt keresnek, bár gyakran hiába.

Hogy szólt ő mély és átható szavakban, hogy dorgálta a gonoszokat, kik kétszeresen érezték szemrehányásainak élet, mert tudták, hogy e szemrehányások nagy, mély és szerető szívből jönnek! Első szava talán ez volt: „Térjetez meg, de avval a biztosítással, hogy elközelgetett Istennek országa, a melyet mindenki elérhet. Mily szeretetre méltónak tünnek fel az ő tanai, a természetnek ama nagy igazságai mindazok előtt, kik az igazságra törekedtek, s kik őszinte lelkü emberek valának! Ő a maga tapasztá-

lásából beszélt, mely tapasztalást természetesen ők is tehették. Nagy elveket és igazságokat hirdetett; nagyokat, mint maga az Isten, melyeknek életének szeretetreméltóságából származó szépség lebegett körül. Hogy ha ő egyedüli a zsidókhoz beszél, szavai azzal a néppel elenyésznek; ha csupán amaz időnek szól, nevének visszhangja szülőföldén elhalt volna; ha pedig a farizeusok, sadduceusok és essenusokhoz beszél, akkor önök és én csak mint rabbiról hallottunk volna róla; nem! így soha se lettünk volna általa megáldva. Egy nemzet, egy kor avagy felekezet számára kimondott szavaknak megvan a maga haszna a magok helyöken, hanem ezek hamar elenyésznek. De minthogy ő az örökkévalóságot szólotta, igaz eszméit szárnyain hordja szét az idő; minthogy az emberhez beszélt, eszméi üdvözölve vannak, szépek és áldásthozók és azoknak kell lenniök, míg ember és idő létezni meg nem szűnnek.

Ő nem tekintett hátra mint a farizeus, csupán, hogy felvilágosítást, példát keressen. Ő maga előtt az irányt, maga körül a munkát nézte. Bő aratás kínálkozott, de a munkások kevesen valának. Így van ez mindig. Ő nem keresett eszméket és szavakat az embereknél, a melyeket kimondjon, annál kevésbé tapsot. Ő Istenre függesztette szemeit a vezérléért, a bölcseségért és az erőért; s miként a héber legenda szerint a víz a pusztában a Mózes veszője érintésére, úgy támadt az ő szózatára is lelkesedés, az igazságnak egy hatalmas folyama a meglankadt, elgyengült, félénk és az ígért föld felé vándorló nemzet számára, úgy támadt ital a szomjuhozóknak és tisztulás a tisztátalanoknak.

Azonban ő ellenzésre talált, igen, számos ellenzésre talált. Hogy is lehetett volna az másképpen. Annak úgy kellett történni. Ő a békeség fedelme kardot hozott. Szava emésztő tűz vala. A farizeusoknak taps és dicséret kellett, a mely sectájokat, terveiket és hagyományait magasztalja, azoknak hizelegjen. Ő pedig ezt mondotta nekik: „Térjete meg“; rólok pedig a népnek így szólt: „Ily igazság egy embert sem viszen bé a mennyeknek országába; ők hamis próféták, vakvezetők, kétszinkedők, nem az Ábrahám fiai, hanem az ördögéi“. Azok nem tűrhették őt, s ezen nincs is mit csodálni. Ő támadó volt, ki éppen azok rendszerének szive ellen indított háborút. Kizárták gyülekezetükből azt a vakot, kinek vakságát ő meggyógyította, csupán azért, hogy e tényt bevallani merészelt. Törvényt hoztak, hogy azt is mind ki kell zárni, a ki ő benne hiszen. E szerint gyűlölhették is őt ama vén farizeusok.

Az ő létezése gyalázatukra, beszéde megpróbáltatásukra szolgált, külső jóságos életével és benső kegyességével elítélte őket. Ez az ember romlásukra volt és ők ezt tudták. A ravaszság láthatja ugyan saját veszélyét, de csak a bölcs, az egyenes lelkű emberek ismerhetik fel az ők valódi, maradandó biztonságukat és védelmüket — a ravaszság soha.

Jézus Istennél kereste az igazságot. Az ő nagy elvei nem egyéni, személyes, saját képzeletmódjától függő, s ennél fogva csak alányilag igaz eszmék valának, hanem Istennek egyetemes, örök igazságai, az abszolút vallás. Nem tudom, hogy vajjon ezekkel együtt némely hibákat is nem tanított-e. S ha tanított is, azal nem törődöm. Az ő igazságai azok, a melyek által én őt ismerem; az abszolút vallás, a melyet tanított és a melyben élt, fenkölt érzelmei, a melyek szerint őt megítélni kell. Ő hitt az Istenben és neki engedelmességet. Innen az ő ihletése, mely nagy volt, mint azok az erkölcsi és vallásos tehetségek, a melyeket Istentől nyert, s mint az ő tökéletes engedelmessége. Nem kevésbé hitt az emberben. S ki hitt valaha Istenben, a nélkül, hogy az emberben ne hitt volna? Ilyen embert én nem ismerek. Bizonyára egy ihletett prófétáról ezt még kevésbé lehet feltenni. Jézus, a mint az emberben hitt, úgy beszélt az emberekhez. Széles e világon még soha sem volt próféta, a ki ha nemes szívvel és nemes étellel hivatkozott az ember jobb természetére, ne kapott volna feleletet. Így történt ez a legnagyobb mértékben a Jézussal. Az irástudók nem tudták felfogni, hogy ő minő tekintélylyel tanit. Szegény farizeusok! hogy is érthették volna? Az ő emléktáblái*) nem voltak nagyobbak más emberéinél; nem, talán nem is voltak emlék-táblái, sem széles szegélyű ruhája. Az emberek nem üdvözölték őt, sarukat kezökben tartván, a piaczon, e szavakkal: „Mester! Mester! Ily emberek éppen úgy nem érthették meg, minő tekintélylyel tanit, mint a hogy nem mertek kérdéseire felelni. A kik őt ismerték, érezték, hogy egészen más tekintélylyel szól, mint a milyent az irástudók igényeltek magoknak;

*) A hajdankori, sőt a mai zsidóknál is azokat a kis pergamen-tekerceket nevezik „emlék-táblák”-nak, a melyekre az ó testamentumból egyes helyek, különösen 5 Móz. 6, 4—9. 11, 13—21. 2 Móz. 13, 1—10. 11—16. voltak feljegyezve. E tekerceket ők egy kis négyszögű bőrkoczkában tartották, a melyet rendszeren vagy a homlokukra kötöttek, vagy pedig a bal karra, a szívhez közel. Ford.

éreztek, hogy ő az igazságnak, egy nemes életnek tekintélyével, igen! azzal a tekintéllyel szól, a melyet Isten egy nagy erkölcsös, vallásos embernek adott. Isten éppen abban a mértékben ad tekintélyt az embereknek, a mekkora bennök az igazság és jóság ereje, a milyen lényök és életök. Így Isten szólott Jézus által, a mennyiben ő az egész vallást tanította, melyet az emberek már előre sejtettek és kifejtettek, de a melyet az érzéki világ köréből még nem tudtak kiemelni.

Ez volt tehát Jézusnak a maga korához való viszonya: a felekezeti megátkozták, isteneikkel átkozták meg őt; megvetették, bántalmazták, üldözték, életére törtek. Igen! azok elítélték őt az Isten nevében. Minden rossz, azt mondja a példabeszéd, az ő nevében kezdődik és az emberek sokat az ő nevében folytatnak tovább. A szenteskedők, a felekezetek és vezérek megvetették, elítélték és végre keresztre feszítvén, megsemmisítettek. Szegény papok! ők azt remélték, hogy előlik ez által azt a hatalmas szellemet! de csak a testet némitották el, a szellem ezer nyelven beszélt.

Hasonló eset volt ez is ahoz, midőn a hajdankorban a saturnusi nap felkelte, a mese szerint, az ős titán faj, a sötétség barátai és a világosság gyűlölői megkísérlették a kelő reggelt a világtól elzárni, s azért Peliont Ossa hegyére, az Olympust Pelionra balmazták; de mihelyt a hajnal bibor színével előntötte a felleget s aztán aransugarait szétárasztá, mihelyt a nap a fenséges magaslatokon a maga nagyszerű pompájában megjelent, a hegyek ormóin le azonnal szétterjeszté az elhordozhatatlan nappalt és ama hármias halom, a melyet fáradságosan hordottak össze, zúgva, rontva, és iszonyu rombolással tört le, s a gyámoltalan óriásokat romjai alá temette. Így történt ez azokkal az emberekkel is, a kik Mózes székében ültek. De ez a nép, „mely a törvényt nem ismerte“, s ép azért ki volt átkozva, úgy fogadta Jézust, a mint a farizeust, sadduceust vagy irástudót nem fogadta soha. Igen! innen származtak annak könyüi. A hierarchiai tűz nem lángolt oly fényesen, a nap ellenében. Annak a népnek volt egy Simon Pétere, volt egy Jakabja és Jánossa, a kik, mint a tudósítás mondja, kétségen kívül hibáktól sem voltak mentek, de keblökben oly sziv lakozott, mely képes volt fellángolni s aztán másokéit is lánggra tudta gyujtani. Még több Márták és Máriák is voltak a nép között, kik szintén „nem ismerték a törvényt“ és ki voltak átkozva. Ezek sok egyháznak anyjai levének.

Jézus jelleme nem változott, tanai még ugyanazok; de minő változás történt a korhoz, nem csak, hanem a korszakokhoz való viszonyában. Az a kő, melyet az építők letettek, szeglet s egyszerűsmind alapkővé is lett. Őt Isten gyanánt imádják. Egy kis töredék kivételével az egész keresztény világ ezt a méltóságot jelölte ki számára. Nem csoda. A jó emberek a legjobb dolgot imádják, melyet ismernek és azt Istennek nevezik. Mit tanítottak volna abban az időben az emberek nagy tömegének inkább a Jézus jelleméről? Nekem úgy tetszik, hogy Jézus erkölcsi tökélye fennebb állott Istennek ama hierarchiai fogalmán, a mint azt Athenben, Rómában és Jeruzsálemben tanították. Jézus a béke fejedelme, az igazság királya volt, ki még ellenségeiért is így imádkozott: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekesznek!” Az ő szövetség Jehovája rettenetes, szigorú, hadakozó ember volt, a ki gyűlölte a gonoszokat. Még alantabb állott az Istenről való papi fogalom Rómában és Athenben. Nem csoda, hogy az emberek Jézust csak hamar, mint egy Istent, és azután, mint magát az Istent kezdték tisztelni. Az apostoli és más legendák már beszélnek isteni születéséről, csodálatos hatalmáról, melylyel betegeket, sántákat és bénákat, süketeket, némákat és vakokat gyógyított, kenyeret teremtett, a vizet borra változtatta s ördögöket kergetett ki; beszélnek az ő hatalmáról, a melylyel a halottakat feltámasztotta. Beszélnek, hogy a természet vele egyetértett, s az ő halála felett mélyen elszomorodott nap délpontján megállott és három órára feltartóztatta a nappalt; hogy a kősziklák megrepedtek, és a sírok megnyilván, visszaadták szent halottaikat, s az elszunyadtaknak első szülöttei újra jártak Sionnak útain; azt is beszélék, hogy az elkedvetlenedett halál miként adta vissza zsákmányát és hogy Jézus ugyanazt a testet és alakot visszanyerve, szellemszerűen miként ment be a zárt ajtókon és miként vitetett emberi alakban fel az égbe az emberek szemeláttára! Higyjék e dolgokat az emberek úgy, a mint tetszik. Részemről én nem tartom azokat igazságoknak és tényeknek, hanem mythikus jelvényeknek és költészetnek; dicséneknek, a melylyel a miveletlen világ a maga királyát dicsőíti és magasztalja. Igazsága, élete, bölcsesége, jósága és kegyessége az, a miért én őt bensőleg tisztetem, sőt a miért a világ is szívében tiszteli. Innen van, hogy az emberek nevében templomokat építenek és imádkoznak; innen van, hogy az általunk ismert legjobb dolgokat az ő nevével együtt tiszteljük.

Ő minden idők legnagyobb egyénisége, az emberi nemnek legdicsőbb remeke. Ő tanította az abszolút vallást, az Isten és ember iránti szeretetet. Én nem kételkedem abban, hogy Istennek a maga kebelében még nagyobb emberei is lehetnek; czzel azonban semmit sem akarok levonni a Krisztus fenséges jelleméből, csupán erősíteni Isten mindenhatóságát. A mikor ezek eljönnek, a régi harcz ismét megújul, az élő prófétát megkövezik, s a megholtat imádják. Legyen ez ugy a mint lesz, vannak kötelességek, melyeket ő egészen különbözőleg tanított azoktól, melyeket az emberek közönségesen tanítanak. Ő a legnagyobb szerü tény volt az egész emberiség történetében. Ha azt követi, mit neki az emberek beszéltek, ha a hústól és vértől kér tanácsot: akkor ő egy nyomoru zsidónak marad s a világra nézve elveszett volna a vallásos genius gazdag adománya, a vallásos életnek legdrágább kincse, az egyetlen, abszolút és igaz vallásnak evangeliuma. Mi lett volna, ha ő is ugy beszél mint mások: „Senki sem lehet nagyobb Mózesnél, senki sem lehet oly nagy?“ Ő akkor törpének marad, s az isteni szellem elszállott volna lelkétől! De ő Istennel közlekedett s nem az emberekkel; tanácsot reményeiből s nem félelméből meritett. Ő, ki az emberekért emberekkel és emberek által munkált s Istenben bízott, a ki oly tiszta volt, mint maga az igazság, nem ijedett meg az egyház vagy állam kicsiny lármájától és nem remegett, ámbár Pilátus és Herodes csak azért lettek barátokká, hogy őt, a világ született királyát, keresztre feszítsék. Nekem ugy tetszik, mintha az ő nagy szelleme így szólana hozzám vagy hozzátok: „Szegény felebarátom, ne félj, ne csüggedj. Az a jóság, mely bennem működött mindenkiben működhetik; Isten oly közel van hozzád most, mint volt hozzám amaz időben; az Isten most is oly gazdag igazságban, oly erős és hajlandó a teremtésre és az ihletésre mint valaha. Éjjel, nappal árasztja reád világosságának végtelenségét. Nyitsd meg szemeidet, hogy láss, és szivedet, hogy élj. Ime, az Isten jelen van!

Parkertől angolból

Péterfi Dénes.